

s Jovanom Hadžićem ne bi bilo njegovog dela *Šteta je ostariti*, itd. Mađarski istoričari književnosti, uostalom, i ne poriču ovakve uticaje na Jokajia, a Frid je pokušao da utvrdi njihov stvarni obim i značaj.

Ištvan Frid je svojom knjigom pokušao da ukaže na to da je naša narodna književnost, u periodu koji razmatra, na aktivan način prisutna u mađarskoj književnosti, i čini se da je, imajući u vidu sve do sada rečeno, u tome u potpunosti uspeo. Ne radi se ovde, naravno, o preterivanjima i nasilnom traženju uticaja, kako se nekome može učiniti, ovde je samo objektivno iznesen nesumnjiv uticaj naše književnosti na mađarsku, o čemu smo mi, manje—više sopsvenom krivicom, ipak malo znali. Naša narodna književnost je, afirmišući nove pesničke vrste, tematski i stilski obogatila repertoar mađarske književnosti, i to se, zahvaljujući ovoj znalacki pisanoj knjizi, sada vidi jasnije nego ikada. Za svakoga ko se bavi komparativnim istraživanjima narodne književnosti, ili jugoslovensko-mađarskim književnim vezama, ova knjiga je nezaobilazna, jer je njen autor napisao dragocenu sintezu o recepciji naše narodne književnosti kod Mađara, bez čega se ni kasniji periodi književne i kulturne uzajamnosti ne mogu shvatiti kako treba.

BELESKE:

¹ Hadrovics László: *Délszláv filológiai a felszabadulás óta.* — Filológiai Közöny, XVI, 1970, 270—274.

² Szomszédsg és közösség. — Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972, 550. (Urednik Stojan D. Vujičić).

³ *Helikon.* Világirodalmi Figyelő. XXV, 4/1979.

⁴ *Studia Slavica.* XXV, 1979, sv. 1—4.

⁵ Nyomárkay István: *Az idegen (nemzetközi) szavak alaktani és mondattani beilleszkedése a szerbhorvat nyelvbe.* — Budapest, MTA, Kandidátusi disszertáció, 1979. (Rukopis).

⁶ Milosević Péter: *Vasko Popa és a mai szerb költészet.* — Budapest, Bölcsészdoktori disszertáció, 1979. (Rukopis).

⁷ *Egy elfelejtett kultúráközvetítő (Hoblik Marton, 1791—1845).* — N. Sad, HITK, III, 1971, br. 5—6, 63—69.

⁸ *Romantika, szerb népköltészet, magyar irodalom.* — N. Sad, HITK, VII, br. 25, 77—84.

⁹ *Széchenyi és szerb-magyar kaocsolatok a romantika korában.* — FK, 1967, 388—393.

¹⁰ *Vitkovics Mihály jelentőségéhez.* — FK, XIX, br. 3—4, 1973, 423—432.

¹¹ *Ka Dositejevim tragovima u Mađarskoj.* — Zbornik MS za književnost i jezik, XXVII, 2/1979, 349—353.

¹² *Székács József és a szerb népköltészet.* — Szomszédsg és közösség, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1972, 259—284.

¹³ *A szerb-magyar irodalmi kapsolatok jellegéhez a felvilágosodás korában.* — N. Sad, HITK, IX, br. 33, 1977, 53—65.

¹⁴ *Jezik in slovnstvo, Ljubljana, XXV, br. 4—5, 1979/80, 137—140.*

¹⁵ *Cerny Gyuró. Irta Balog István, Pesten 1812.* (Rukopis. Magyar Országos Levéltár, Sig.: C. 60. Dep. Rev. Librorum 1812. fons. 2. pos. 24., 20. 750.)

Stipe Šuvar: »Politika i kultura«,
»Vuk Karadžić«, Beograd 1980.

Piše: Dragan Koković

Šuvarova knjiga »Politika i kultura« predstavlja, po rečima autora, »zbir angažiranih rasprava« o nekoliko tema: »dokidanje klasnih podela u kulturi, kulturni život kao kreativna svakidašnjica, obračun sa svetom starih ideja, borba za nove ideje, a ne administrativno uplitanje u stvari kulture i konzervativizam onog dijela inteligencije koja nije u radničkom pokretu, 'prisvajanje' kulture od strane udruženih proizvođača«. (Str. 6.)

Već godinama Šuvar piše angažovane tekstove, a centralno pitanje koje se postavlja u tim radovima je: kako kulturu učiniti načinom života ljudi? Takva odredba kulture je »najbolja i najdublja«, jer ovako shvaćena kultura nije nešto nezavisno od rada, ljudskih potreba, od egzistencije čoveka. Kulture »mora biti tamo gdje čovek svaki dan živi, radi i diše«. »Sav ljudski prostor mora biti kulturni prostor, njegova svakidašnjica kulturna. A građansko društvo je od kulture proizvelo epifenomen, ukras, ispraznu zabavu, a da čovek više i nema šanse da bude homoludens«. (Strana 284.) Kulturu moramo videti u svemu što se s nama i oko nas zbiva — ističe Šuvar u jednom razgovoru objavljenom u knjizi »Kultura od do«. »Mi sve češće govorimo o kulturi rada, kulturi ophođenja, o kulturi stanovanja, vizuelnoj, tehničkoj, prometnoj kulturi. Zapravo, sve su to parcijalni nazivi za dionice onoga što bismo mogli zvati svakidašnjicom. A to bi svakidašnjica morala biti oplemenjena ljudskim stvaralačkim načinom rada i življenja. Svako gledanje na kulturu kao poseban sektor, kao na izdvojenu i posebnu oblast, znači svojevrni tradicionalizam. Pristup kulturi kao skupu djelatnosti određenog broja profesionalaca i amatera predstavlja značajnu kočnicu progresivnom unapređivanju stanja i odnosa u društvu, naspram kulture i stanja odnosa u njoj, koji bi bili primjerni samoupravnom socijalizmu«. (Strana 16.) Kulturni sadržaji, društveni procesi i tvorevine treba da budu ugrađeni u svakoj dimenziji ljudskog života i djelovanja, a ne da budu stvar i privatnost pojedinca, jer »privatizacija o kulturi je danas najznačaj-

nija osnova i svih idejno-političkih devijacija«. (Strana 17.) Ističući da je deviza: kultura kulturnim radnicima vrlo tradicionalistička i da se u njoj kriju mnoge zamke, Šuvar smatra da nije »naš osnovni problem samoupravljanje u kulturi, nego kultura u samoupravljanju« (D.K.), odnosno uključivanje kulture u celokupne tokove društva (str. 48); oslobađanje kulture i njezino ozbiljenje »u svakodnevnici ljudskog mnoštva, jer na planu ljudske svakidašnjice nas još zarobljuju vrednote starog društva i diktati jedne građanske civilizacije koji nam pristižu u masovnoj kulturi i potrošačkom društvu«. (Strana 83.)

U poglavlju »Kulturna politika: vizija i stvarnost« autor dotiče pitanja dokidanja klasnih podela u kulturi, koje proističu iz društvene podele rada. »Kultura ne bi trebala da ima posebno zadužene ljude za nju; kultura se ne može svoditi na zbir nekih sektora ili jedan sektor. Mora se stići do toga da većina naših ljudi svoj svakidašnji život živi na kulturni način, da osnovne tekovine kulture toj većini budu dostupne, da ih ona prisvaja kroz svoj svakidašnji život: To onda znači i drugačije mesto kulture u društvenoj reprodukciji, znači i razbijanje monopola institucija i nasledene mreže kulturne difuzije, koja je sada u rukama manjine i koja ne omogućuje stvarnu demokratizaciju kulturnog života.« (Strana 161.)

I ovde, kao u nizu svojih nadahnutih, ali i besprekorno analitičkih tekstova, Šuvar se zalaže za stanje »prisvajanja« a ne »davanja«. Jedno od pitanja koje se s pravom može postaviti jeste pitanje, danas još uvek aktuelno, animacije i animatora u kulturi.

U okviru ovoga poglavlja Šuvar govori o masovnoj kulturi kao izrazu potrošačkih potreba golemih ljudskih masa koje je kapitalistički način proizvodnje preveo iz tradicionalnog autarhičnog seoskog života u gradove i još namnožio (str. 163). Tržište, komercijalizam, organizacija i manipulacija, to su svojevršni korelati masovne kulture. »Masovna kultura je, u stvari, sadržaj onoga što se nudi, kroz manipulativne sisteme i preko tržišta, toj golemoj i u takvom položaju ljudskoj masi, kao njezin duhovni svijet, kao njezina duhovna potreba. Masa traži upravo ono što joj se nudi, jer ono što joj se nudi formira njene potrebe. Ona nema ljudsku poziciju u kojoj bi igradivala svoje potrebe u smislu duhovnog života koji bi bio svakidašnji, ljudskošću oplemenjeni život. Prema tome, u najdubljem smislu, masovna je kultura način života kapitalističke civilizacije.« (Str. 163—164.) To je jedno od značenja masovne kulture koje se razmatra u ovoj knjizi. Autor s pravom ističe da se ovako shvaćena masovna kultura može razoriiti menjanjem načina proizvodnje, odnosno proizvodnje i društvenog života koji je stvaraju. Čovek mora postati subjekt i kreator kulture i svog života. Kultura, u stvari, treba da predstavlja osvajanje života, jer čovek stvara kulturu rešavajući svoje egzistencijalne probleme. Ključni problemi, dakle, ipak leže »u svijetu rada«, u oslobađanju rada, jer tek polazeći od rada kao središnjeg momenta, može se shvatiti kultura kao način života, a za ovu koncepciju je R. Vilijams rekao da je koncepcija 20. veka.

Šuvar upozorava na to da treba razlikovati pežorativno i progresivno značenje pojma »masovna kultura«, ističući pri tom da ideal ne sme biti komercijalna, masovna kultura sa svojom manipulativnom organizacijom, već *omasovljena*, demokratska i kreativnim duhom prožeta kultura.

S obzirom na to da knjiga predstavlja sintezu raznolikih tekstova, istupanja, za specijalne prilike pisanih radova, u njoj su dotaknuta mnogobrojna pitanja i problemi. Mi smo odabrali samo jedan: kulturu kao način života, jer se taj problem kao crvena nit provlači od početka do kraja knjige. Svaka kultura je način života dostupan i moguć za neku društvenu grupu, za neki način proizvodnje. Radi se samo o tome da li je u moći ljudi i da li su oni svesno spoznali da se menjaju» oni uvjeti života koji ih zarobljavaju — ističe S. Šuvar na str. 168.

Kultura nije neko standardno savršenstvo, već celoviti način života. Čuvanje duhovnog, koje je nekima tako za srce pri-raslo, od svakog dodira s materijalnim, ponajčešće je samo jedan od oblika odbrane povlašćenog položaja (Hauzer). Upravo Šuvar razobličava ovaj »magleni mišićni veo« skoro na svakoj stranici svoje knjige. Značaj ove knjige upravo se ogleda, pre svega, u prevrednovanju značajnih teza ne samo o kulturi, već i o drugim aktuelnim problemima.

Tomislav Jantol: »Socijalizam i javnost«,
Centar za kulturnu djelatnost SSO Zagreb, Zagreb
1980.

Piše: Miroljub Radojković

Knjiga Tomislava Jantola pripada ediciji »Biblioteka savremene političke misli« agilnog zagrebačkog omladinskog izdavača. To je, u stvari, doktorski rad pomenutog autora, i prikazivač je dužan da napomene da je njeno izdavanje potez vredan hvala u vreme kada se u našem izdavaštvu više vodi računa o komercijalnim efektima političkih traktata nego o njihovom kvalitetu. Zbog toga, uostalom, mnoge interesantne doktorske disertacije nisu ugledale svetlost dana.

U prvoj glavi knjige »Socijalizam i javnost« Jantol, po naslovu, nagoveštava raspravu o značenju »javnosti«. Međutim, osim na str. 13, i to u fusnoti, nije se opredelio ni za jedno od mnogobrojnih mogućih značenja tog termina, koja očito poznaje. Zbog toga, u većem delu teksta, pažljivi čitalac ostaje u nedoumici šta Jantol zapravo podrazumeva pod ovim pojmom, jer se lako da primetiti da to za njega nije oblik socijalnog grupisanja (kolektivitet). A upravo to značenje pridaju terminu »Javnost« naši autori — Jovan Đorđević (1939), Toma Đorđević (1975) — i »Mala politička enciklopedija«, na primer. Na ovaj propust se čitalac kasnije stalno podseća čitajući tekst. Na nje ga će se, stoga, počesto vraćati i prikazivač.

Druga glava knjige — posvećena ideji i zbilji građanske javnosti — vodi u pravcu shvatanja »javnosti« kao komunikacionog područja, zone napetosti, zone interakcije između volje svih i opšte volje u liku države građanskog društva. To Jantol, uz obilatu pomoć Jirgena Habermasa, dokazuje. Dakle, taman bi se moglo pomisliti da ostaje pri takvom shvatanju termina javnosti, da nas poglavlje ne uvodi u tu zonu interakcije, već ka subjektu koji u »javnosti« dela — a to je ovde »publika«. Naravno, ovde je to publika privatnih vlasnika svojine iz reproduktivne sfere društva, mada, kao što je poznato, i termin »publika« ima mnogo konvencionalnih značenja.

Takvoj dihotomiji autor ostaje dosledan i u trećoj glavi, u kojoj se obrađuju ideje socijalističke javnosti. Samo, ovde je definicija opet promenjena, jer: »Socijalistička javnost istorijski nastaje povezivanjem socijalističkih ideja i radničke publike...« (Str. 33.) Analiza se otvara opaskom da ta nova publika nije smela iznositi javno svoje interese, već ideju o socijalističkoj javnosti elaborira kritikom kapitalizma. Naravno, toj idejnoj genezi prethode socijalisti utopisti, i njihovi su stavovi vrlo zanimljivo elaborirani. Navode se: Pejn, Mor, Babef, Oven, Hodžskin, Tompson, Furije i Kabe. Ovo poglavlje završava razmatranjem implikacije Marksove naučne teorije socijalizma. Međutim, u osvrtnu na ovu teorijsku tekovinu Jantol »javnost« više ne tretira kao zonu napetosti, niti komunikaciono područje, već tendira shvatanju »javnosti« kao subjekta javnog mnjenja. Govoreći o Marksovoj viziji komunističke zajednice (str. 82), autor kaže: »Javnost bi u njemu (komunizmu M.R.) bila univerzalna, egalitarna i racionalna.« Dakle, ponovno otvara perspektivu javnosti kao subjekta.

Tananim procesom analize treće poglavlje Jantol završava konceptom »klasna javnost proletarijata«, do kojega se stiže procesom osveščivanja revolucionarnog subjekta i stvaranja »javne klasne svesti« — prema kojoj radnik nije puki primalac već i spoznajni subjekt — akter.

Četvrto poglavlje nosi naslov »Historija nastajanja i razvoja socijalističke javnosti«. Ali, dosledno svojoj nedoslednosti, Jantol posao započinje konstatacijom da se s proletarijatom javlja nova »publika«, koja pristupa teorijskoj i praktičnoj negaciji građanske javnosti. Tek u ovom poglavlju (str. 90) opredeljuje se za koncept kojem će, manje—više, ostati veran do kraja teksta. Po toj varijanti »javnost« ima dva bića; socijalno, i to je onda »publika«, i duhovno, čemu nešto kasnije pridodaje i treći kvalitet — svaka javnost izgrađuje vlastiti komunikacioni sistem. Stvaranju socijalnog bića radničke javnosti (ili bi sad trebalo reći publike?) posvećena je analiza u primerima Engleske i Francuske. Odmah pada u oči da ova metodologija podseća na Habermasa, koji je takođe pratio strukturalne promene javnosti u više evropskih zemalja (»Javno mnjenje«, »Kultura«, Beograd 1969), ali tragajući za korenima građanske javnosti (»literarna javnost«). Drugu stranu tadašnjih previranja, u dve pomenute zemlje, prati Jantol, i njega, za razliku od Habermasa, zanima koren radničke javnosti (»plebejska javnost«). Time je on učinio izuzetno koristan posao, gotovo dao tekst kojim bi se mogao dopuniti Habermasov rad, ali je neosporno da bi se u liku tog teoretičara morao tražiti i pravi mentor Jantolove disertacije.

Veliku potvrdu ovakvoj oceni pruža i peto poglavlje, posvećeno političkoj javnosti u savremenom kapitalizmu. U ovom stadijumu kapitalizma podržavljava se društvo a država privatizira, što dovodi do promene u strukturi društvene moći. U okviru te promene, država iz procesa odlučivanja izbacuje javnost, a njenu kritičnost (javno mnjenje) zamenjuje »manipulativni publicitet«. Ta ključna teza sadržana je u pomenutoj knjizi Jirgena Habermasa (naročito na str. 254), i može se reći da na nju Jantol baca samo novo svetlo. »Pod destrukcijom političkog subjektiviteta građana razumjevamo zato, prvo, destrukciju kritičke političke svesti građana, i drugo, složen splet negativnih posledica koje su proizašle iz činjenice da su se između građana i političke vlasti postavile različito organizirane grupe.« (T. J. str. 152—153.) Čitav proces ishodi stvaranjem masovne i nekritičke javnosti (ili publike?), stvaranjem »usamljene gomile«, čime se postupno u konceptualnoj postavci ove glave savremeni kapitalizam opisuje kao »masovno društvo« i kritikuje argumentima prepoznatljivim po korenima u Frankfurtskoj školi.

»Perspektive radničko-socijalističke protujavnosti« je naslov pete glave. U njemu se razmišlja o sudbini individualnog i kolektivnog klasnog bića radnika, jer: »Radnička javnost u građanskom poretku oblicima svog organiziranja oponaša građansku javnost.« (Str. 177.) Analizira se značaj političke organizacije radničke klase i nudi tipologija stranaka te klase kao relativno revolucionarnih (komunističke) i reformističkih (socijaldemokrat-

ske), da bi nam u zaključku bio ponuđen ispravan zaključak. »Reformistička praksa je demokratska ukoliko dosegne revolucionarne ciljeve, kao što je komunistička revolucionarna ukoliko dosegne demokratske ciljeve.« (Str. 187.)

Sedma glava označava nagli prelazak na problematiku našeg društva, mada uopšteniji naslov »Javnost u socijalistički uređenom društvu« obećava širu teorijsku raspravu, bar u uvodu. No, moguće je da se radi o skraćivanju originalnog teksta. O značaju teme za naše društvo Jantol govori pozivajući se na mnogobrojne institute za istraživanje javnog mnjenja i mnogobrojne publikovane radove. Na žalost, od tih radova koristio je (bar u formi knjige) vrlo malo.

Polazeći od činjenice da je i socijalizam klasno društvo, s klasnom državom, s podelom rada u sferi proizvodnje i podelom upravljačkih funkcija u javnoj sferi, Jantol ispravno odbacuje tezu da u socijalizmu nema materijalnih pretpostavki za pojavu javnosti. Ali, na temelju odnosa vrhovnog (klasnog) i realnih, empirijskih interesa u socijalizmu, pojavljuje se dva puta koja vode ka njihovom razrešenju i zadovoljavanju (bilo da se to otvoreno priznaje ili ne). Prvi je etatiistički socijalizam, u kojem javnost takođe biva etatizirana, birokratska vlast eliminiše kritičke sadržaje, strogom kontroliše komunikacioni sistem, te se javnost refeudalizuje, postaje reprezentativna. Drugi, samoupravni socijalizam, revitalizuje javnost u društvenom ambijentu razlika i pluralizma, pluralizam samoupravnih interesa izaziva diskurzivne sadržaje i komunikaciju njihovih nosilaca, što podupire relativno razvijeni i autonoman komunikacioni sistem.

U poslednjem poglavlju vodi se diskusija o problemima javnosti u samoupravno usmerenom društvu, koja je pred iskušenjima paralelograma tri sile društveno-ekonomskog razvoja: građanske, etatiističke i samoupravne.

Siguran sam da će ovako tek skiciran kostur knjige »Socijalizam i javnost« Tomislava Jantola privući nove čitaoce tom zanimljivom štivu. Preporuka je za autora kada se potencijalnom čitaocu obeća visok stil, zanimljiva građa i fantastična sposobnost politikološkog amalgamiranja socioloških, istorijskih i činjenica iz domena političkih doktrina. Budući da se radi o doktorskoj disertaciji, s nestrpljenjem očekujemo nove tekstove od istog autora na slobodnije zamišljene teme.

Na tas primedbi moraju se, međutim, staviti i bar dve suštinske primedbe. U prvoj instanci to je svakako njegova težnja da ključne termine ne definiše distinktivno. Jantol rado govori o »publici«. Na primer: »Publika iz koje je isključena jedna kategorija građana ne može biti univerzalna i vlast koja suzbija njeno pravo na javno djelovanje nije racionalna vlast naroda, već samovolja jednog njegovog djela, nasilje privatnih vlasnika kapitala.« (Str. 35.) Ovakvi i slični citati, koji bi se dali pobrati na str. 44 ili, još važnije, na str. 153, moraju i manje stručnom čitaocu da otvore pitanje relacije publika — klasa. Gotovo sve što se tu piše povodom termina »publika« navodi nas da gotovo istovremeno izustimo »klasa«. Nije otuda čudno što se u pojedinim poglavljima ova dva termina smenjuju, zamenjuju, da publika (kao u analizi Marksovog koncepta sasvim iščezne) poput ponornice nestane i ponovo iskrсне. Drugim rečima, otvarajući prvu glavu knjige, autor je bio dužan da tačno odredi šta će pod kojim terminom podrazumevati, i tada bi morao da precizno definiše i javnost, i publiku, i socijalno biće javnosti, njeno idejno biće itd.

Drugo, Jantol sasvim ispravno primećuje da Marks o socijalizmu govori kroz kritiku građanskog načina života, dakle »per negationem«, a ne konstrukcijom socijalističkog poretka. Zauzvrat, smatramo da Jantol ne bi morao da slično postupi kada piše o socijalizmu i javnosti. Jer, socijalizam se pojavio i u mnogobrojnim i u različitim pojavnim oblicima kao praksa. Autor, dakle, o njemu više nije morao da se bavi konstrukcijama, niti je bio primoran da o socijalizmu i javnosti piše pretežno kroz kritiku građanskog društva i njemu odgovarajuće javnosti. Ipak je za odabranu temu analiza socijalizma i javnosti, sadržana u dve poslednje glave, prema celine knjige, bila tek manji deo stvaralačkog posla.

Slobodan Selenić: »PRIJATELJI«, Matica srpska, Novi Sad, 1980.

Piše: A. D. Badnjar

Slobodan Selenić je svojim dosadašnjim stvaralaštvom: »Angažman u dramskoj formi« (studija o drami, prevedena i na slovenački), »Avangardna drama« (antologija avangardne drame s kratkim, ali vrlo interesantnim, sastavljivačevim predgovorom; u istoj antologiji Selenić se javlja i kao prevodilac, preveo je dramu »Zoološka priča« Edvarda Olbija), »Memoari Pere Bogalja« (roman koji je, iako Selenićev romansijerski prvenac, ovcčan Oktobarskom nagradom 1969. godine, doživeo dva izdanja na srpskohrvatskom i preveden je na poljski), »Dramski pravci XX veka« (studija o savremenoj drami, doživela dva izdanja) i »Antologija savremene srpske drame«, zauzeo veoma visoko mesto u savremenoj srpskoj književnosti.

Na osnovu svega izloženog, može se zaključiti: Slobodan Selenić se dokazao kao teoretičar drame, poznavalac moderne dramaturgije i dramskog stvaralaštva u svetu i kod nas. Kao prozni pisac dokazao se već prvom knjigom, kako kod kritike, tako i